

- Relationship/ M. Donovan; edited by Gerd H.Fenchel// The Mother — Daughter Relationship: The Echoes Through Time. — Northvale, New Jersey, London: Jason Aronson inc., 1998. — P.135-155.
18. Elliot A. The intergenerational transmission of fear of failure/ A.Elliot, T.Thrash. — Personality and Social Psychology Bulletin. — 2004. — 30. — P. 957-971.
19. Katz R. Mothers and Daughters — The Tie That Binds: Early Identification and the Psychotherapy of Women/ R.Katz; edited by Gerd H.Fenchel // The Mother — Daughter Relationship: The Echoes Through Time. — Northvale, New Jersey, London: Jason Aronson inc., 1998. — P. 245-265.
20. Knight R. The Process of Attachment and Autonomy in Latency. Longitudinal study of Ten Children/ R.Knight // Psychoanalytic Study of the Child. — 2005. — 60. — P. 178-210.
21. McDermott L. Panel Report. The changing language of female development // Journal of the American Psychoanalytic Association. — 2002. — 53/4. — P. 1161-1174.
22. Morris J. Unconscious Conflicts in the Preoedipal Mother-Daughter Relationship as Revealed through Dreams/ J.Morris; edited by Gerd H.Fenchel // The Mother — Daughter Relationship: The Echoes Through Time. — Northvale, New Jersey, London: Jason Aronson inc., 1998. — P. 297-307.
23. Perl E. Psychotherapy with adolescent girls and young women: fostering autonomy through attachment / Elizabeth Perl. — New York, London: The Guilford Press, 2008. — 198 p.
24. Reed K. Mothers and Daughters: Panel held at the Spring Meeting of the American Psychoanalytic Association, San Francisco, June 26, 2004 // Journal of the American Psychoanalytic Association. — 2004. — 54/4. — P. 1245-1256.
25. Rich A. Of woman born: Motherhood as experience and Institution/ A.Rich; [Tenth Anniversary Edition]. — New York, London: Norton and Company, 1976. — 322 p.
26. Ritvo S. Adolescent To Woman/ S.Ritvo // Journal of the American Psychoanalytic Association. — 1976. — 24. — P. 127-137.
27. Scharf M. Late adolescent girls' relationships with parents and romantic partner: The distinct role of mothers and fathers/ M.Scharf, O.Mayses // Journal of Adolescence. — 2008. — №31. — P. 837-855.
28. Shrier D. Adult Mother — Daughter relationships: A review of the Theoretical and Research literature/ D.Shrier, L.Shrier, M.Tompsett // Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry. — 2004. — №32(1). — C. 91 — 115.
29. Soenens B. The intergenerational transmission of perfectionism :Parents' psychological control as an intervening variable/ B.Soenens, A.Elliot, L.Goossens, M.Vansteenkiste, P.Luyten, B.Duriez // Journal of Family Psychology. — 2005. — 19. — P. 358-366.
30. Stiver I. Beyond the Oedipus Complex: Mothers and Daughters // Growth in Connection: writings from the Stone Center. — New York, London: The Guilford Press, 1991. — P. 97-122.
31. Women Growth in Connection/ gen.ed. J.Jordan, A.Kaplan, J.Miller, I.Stiver, J.Surrey. — New York, London: The Guilford Press, 1991. — 310 p.

ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бедлінський О. І.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Анотація. У статті розглядаються особливості вікової періодизації і підстави виділення конструювання як провідної діяльності підліткової епохи.

Ключові слова: підліткова криза, провідна діяльність, конструювання, міфологізація, центральне психічне новоутворення.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности возрастной периодизации и основания выделения конструирования как ведущей деятельности подросткового возраста.

Ключевые слова: подростковый кризис, ведущая деятельность, конструирование, мифологизация, центральное психическое новообразование.

Resume. The article describes the peculiarities of age periodization and the grounds of division of constructing as a leading activity in adolescence.

Key words: adolescent crisis, leading activity, constructing, mythologizing, central psychological neoformation.

Постановка проблеми. З розвитком суспільства відбуваються і певні зміни психічного розвитку людини. Особливо це стосується підліткового віку. Розвиток сучасного підлітка певною мірою відрізняється від розвитку підлітка кінця ХХ століття. Спостерігається розмивання вікових рамок підліткових періодів. Воно пов'язане як із прискоренням психічного розвитку у ранньому та дошкільному дитинстві, так і з пролонгуванням підліткового віку. Отже, необхідне уточнення вікової періодизації підліткової епохи.

Мета дослідження — розкрити психологічні передумови виділення перехідних та стабільних вікових періодів підліткової епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психології немає єдиного погляду на вікові межі підліткової епохи. Дітей 10-12 років відносять до підліткового чи молодшого шкільного віку у залежності від критерію, покладеного в основу періодизації, чи навіть від того, до якого класу ходить дитина [10]. Питання верхньої межі підліткового віку ще складніше. Молодих людей 15-17 років різні автори відносять до різних вікових груп. Д. Б. Ельконін період з 11 до 17 років називає підлітковістю [11], а Л. І. Божович старший шкільний вік відносить до ранньої юності [3].

Відбуваються зміни вікових меж підлітковості об'єктивно пов'язані з розвитком суспільства. Важко не погодитися з думкою російської дослідниці К. М. Поліванової, яка стверджує, що: «Вікові орієнтири в сучасному суспільстві розмиваються, і тому все важче утримувати єдину систему вікових шаблів. Деякі десятиліття назад такі події, як вступ до школи, піонерської організації, комсомолу і т. ін, були жорстко прив'язані до певного хронологічного віку. ... Ці події розділяли дорослішання на окремі часто відмежовані етапи. Ці віхи на лінії життя індивіда були відносно універсальні для представників даного суспільства, слугували основою періодизації.» [8, С. 56].

Розмивання вікових орієнтирів пов'язане зі зміною системи потягів і прагнень підлітків, які у свою чергу залежать не лише від розвитку індивіда, а і від розвитку усього суспільства, яке впливає на систему потягів підлітка. Як відмічав Л. С. Виготський: «Ті ж самі навички, ті ж самі психофізіологічні механізми поведінки, не виявляючи часто з формального боку суттєвої різниці на різних вікових шаблях, у різні епохи дитинства, виявляються включеними в зовсім іншу систему потягів і прагнень, у зовсім інше силове поле спрямованості, а звідси виникає і глибока своєрідність їх будови, їх діяльності і їх зміни у дану певну фазу дитинства.» [4, С. 7].

Дослідженням проблеми зміни вікових періодів пов'язане з проблемами соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності і психічних новоутворень вікових періодів. Дослідженням провідної діяльності підліткового віку займалися [4], [5], [8], [9] [11] та ін. Виділене Д. Б. Ельконіним: «... *особистісне спілкування*, як особлива практика дій підлітка у колективі, спрямована на самоствердження у цьому колективі, на реалізацію у ньому норм відносно дорослих.» [11, С. 18], є важливою діяльністю і сучасного підлітка, але функцію провідної діяльності виконує лише на окремому відрізку підліткового віку.

Педагогічна практика минулого століття спиралася на виділені Д. І. Фельдштейном [9] і В. В. Давидовим [5] — суспільно корисну і суспільно значиму діяльність. Беззаперечно, що спілкування на основі взаємодії у процесі суспільної діяльності, у ті часи, виконувало функцію провідної діяльності усєї підліткової епохи. Від суспільної діяльності підлітків залежало як формування почуття дорослості — центрального новоутворення підліткового віку, так і формування професійно спрямованої навчальної діяльності, тобто, провідної діяльності ранньої юності. За відносно короткий термін збирання врожаю овочів, підліток міг дізнатися про інших і про себе значно більше, ніж за цілий рік навчання у школі, що сприяло, формуванню почуття дорослості, розвитку прагнення до свідомої участі у праці.

Необхідно визнати, що суспільна діяльність у сучасних умовах не отримала прийнятних для су-

спільства масових форм. Аналіз спроб організації суспільної діяльності, наприклад, у вигляді таборів праці і відпочинку у школах, не дає підстав називати її провідною діяльністю сучасних підлітків. Подібні форми діяльності сьогодні майже не впливають ні на формування почуття дорослості, ні на прагнення до свідомої участі у праці, та, схоже, що така мета ніким і не ставиться. Але, саме недостатність спільної діяльності, як організованої системи активності взаємодіючих індивідів, спрямованої на відтворення об'єктів матеріальної і духовної культури є однією з причин подовження підліткового віку і перенесення професійного самовизначення з 14-15 років до закінчення школи.

Перспективним видається виділення К. М. Полівановою *проективної діяльності* як провідної діяльності підліткового віку [8]. На нашу думку, більш змістовним буде поняття — «*конструювання*», яке включає проектування як один із етапів творчого процесу. Нагадаємо, що у психології технічної творчості під конструюванням розуміють ту чи іншу побудову об'єкту, складання частин у певному порядку (від. лат. constructio — побудова). «У структурі творчого процесу конструювання виділяють три основні цикли:

- розуміння вимог, які містяться в умовах задачі;
- побудова замислу розв'язання (проектування);
- досягнення підтвердження чи не підтвердження правильності замислу» [7, С. 23].

Дослідження підліткового віку, проведені у 50-70 роках минулого століття А. П. Краковським, свідчать про відносно короткий період підлітковості у той час. На період молодшого підлітка А. П. Краковський відводить лише 5-й клас (11-12 років), а старшого — 6-7 класи. Найбільшою проблемою підліткового віку того часу була проблема 5-их класів. Аналізуючи підлітковий вік, А. П. Краковський приділяє значну увагу уявленню підлітка про власне майбутнє [6]. Від уявлення про майбутнє залежить його активність, провідна діяльність, самооцінка, відносини з іншими людьми тощо. Значну увагу зміні уявлення про майбутнє у підлітковому віці приділяє і К. М. Поліванова, яка досліджувала психологію вікових криз. На її думку: «Вікова криза проходить ряд фаз і етапів: перед критична фаза — відкриття ідеальної форми наступного віку; власне критична фаза — міфологізація нової ідеальної форми, конфлікт між бажаним і можливим, рефлексія внутрішніх обмежень шуканої дорослості; після критична фаза — диференціація відношення до себе, формування мотивації подальшого вікового розвитку.» [8, С. 179].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз теоретичних та емпіричних даних дослідження підлітковості дає підстави для виділення у підлітковому віці двох відносно стабільних (молодший і старший підліток) і трьох перехідних вікових періодів:

1) між молодшим школярем і молодшим підлітком, пов'язаний з усвідомленням дитиною нової довільної поведінки, яку вона пробує реалізувати у відносинах з іншими;

2) між молодшим і старшим підлітком, пов'язаний з новим рівнем усвідомлення дорослості, яку підліток пробує реалізувати у різноманітних видах діяльності;

3) між старшим підлітковим періодом і ранньою юністю, пов'язаний з інтеграцією різних «Я», яку молода людина пробує реалізувати для побудови світогляду [2] (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Схема вікового розвитку підлітка

Епоха	Період, роки життя	Провідна діяльність		Центральне новоутворення
		Діяльність, що орієнтує на норми відносин між людьми	Діяльність, у якій засвоюються суспільно-вироблені дії з предметами	
ДИТИНСТВО	молодший школяр 5-7 — 10-11		навчальна діяльність	довільність, внутрішній план дії, рефлексія
	перший підлітковий (перед підлітковий) перехідний період 10 — 11	випробовування усвідомленого рівня довільності у вигляді автономної соціальної поведінки		потреба бути і здаватися дорослим на основі усвідомленої автономної дії
підлітковість	молодший підліток 10-11 — 12-13	спілкування та взаємодія з ровесниками на основі конструювання та випробовування соціальних відносин		переживання дорослості задане її міфологізованим ідеалом.
	другий підлітковий перехідний період 12 — 13	конструювання ідеалу майбутньої дорослості у процесі формального та неформального спілкування		усвідомлення та вдосконалення власного ідеалу майбутньої дорослості
	старший підліток 12-13 — 15-16		кількісне накопичення досвіду конструювання матеріального та духовного світу (спілкування виконує функцію перевірки на всіх етапах)	почуття дорослості задане власним ідеальним майбутнім, «Я-концепція»
	третій підлітковий (після підлітковий) перехідний період 15 — 16	спілкування та взаємодія на основі конструювання світогляду		усвідомлення особистісного рівня дорослості, формування світогляду, розуміння дієздатності
дорослість	рання юність 15-16 — 17-18	інтимно-особистісне спілкування на основі конструювання значущих суспільних відносин та предметів у процесі професійно спрямованої навчальної діяльності		готовність до самовизначення на основі світогляду

Подовження тривалості підліткового віку залежить від діяльності підлітка і пов'язане з подовженням перехідних періодів. У першу чергу з подовженням другого підліткового перехідного періоду, який на відміну від інших перехідних періодів, може тривати не кілька місяців, а кілька років, і тому складається враження, що увесь підлітковий вік — це суцільний перехідний період.

За Л. С. Виготським, рушійною силою психічного розвитку людини і як особистості, і як виду — є діяльність [4]. Яка у підлітка залежить від уявлень про власне майбутнє доросле життя, тобто, у підлітковому віці, значно зростає роль детермінації діяльності майбутнім. Як зауважив А. П. Краковський: «Майбутнє уявляється п'ятикласнику дорогою суцільних перемог; можливості співвіднесені з ним здаються невичерпними і багатообіцяючими» [6, С. 57]. Уявлення про майбутнє є джерелом непорозумінь молодшого підлітка з оточуючими, які оцінюють його за реальними досягненнями, а сам

підліток оцінює себе за тим, чого він планує досягнути у майбутньому. Разом із тим, молодший підліток усвідомлює, що він може робити не лише те, що йому подобається, а і те, що потрібно, щоб почувати себе дорослим. Усвідомлена здатність до регуляції спонукань, коли вибір відбувається не за привабливістю, а за необхідністю, дає можливість накопичення досвіду взаємодії.

Поява на кінець молодшого шкільного віку внутрішнього плану дії рефлексії і нового рівня довільності, розділення та усвідомлення змісту і форми діяльності, тобто, відокремлення від діяльності і усвідомлення окремої дії, яку можна спрямувати на будь-які види діяльності, проектується на майбутнє, сприяє появі ідеального образу дорослого. Але цей образ пов'язаний із дорослою діяльністю, розділити повністю зміст і форму якої підліток поки що не може, і тому образ майбутнього залишається міфологізованим. Поява ідеального образу майбутньої дорослості навіть у міфологізованому

вигляді сприяє стабілізації самооцінки, рятує самооцінку молодшого підлітка від власної критичності, яка активно розвивається у цей час, і разом із тим, дає можливість підлітку реалізувати провідну діяльність першого підліткового перехідного періоду — *випробовування нового усвідомленого рівня довільності у вигляді автономної поведінки*. Підліток може накопичувати досвід «недитячої» поведінки, не втрачаючи при цьому рівень власної самооцінки. Кількісне накопичення досвіду автономної поведінки веде до формування *потреби бути і здаватися дорослим на основі усвідомленої автономної дії*, як центрального новоутворення першого підліткового (перед підліткового) перехідного періоду.

Підлітку необхідно осмислити цей світ, сконструювати теперішню і майбутні реальності, які визначатимуть його діяльність — *сконструювати «Світ для себе» і сконструювати «Себе у цьому світі»*: створити власні правила відношення з іншими людьми; власні моральні норми, зрозуміти закони матеріального світу; осмислити свої потреби, інтереси, здібності і недоліки, і багато чого іншого. Прагнучи бути і здаватися дорослими, молодші підлітки у першу чергу конструюють соціальні відносини. Не маючи змоги реалізувати усі свої замисли побудови матеріального і духовного Світу у реальному житті, підліток задовольняється їх апробацією у спілкуванні з ровесниками.

Конструювання підлітків може проявлятися як:

- *побудова об'єктів матеріального світу* (конструювання моделі літака);
- *конструювання соціальних відносин* (розвиток і осмислення групових норм і цінностей);
- *конструювання-пізнання* (конструювання природних об'єктів і явищ спрямоване на пізнання матеріального світу).

Організація навчання, як конструювання-пізнання, сприяє розвитку системності мислення [2].

Від сучасного молодшого підлітка суспільство вимагає у першу чергу засвоєння шкільної програми, але підлітка, перш за все, цікавлять відносини з ровесниками, а не шкільні предмети. Адже досягнути бажаного статусу у групі однолітків можна лише засвоївши систему відносин між людьми. Навчання перестає бути шкільним. Значну частину інформації молодші підлітки отримують поза навчальним процесом і тому складається враження втрати навчальних мотивів. Отже, сучасний підліток часто недостатньо задіяний у різних видах діяльності спрямованої на духовних і соціальний розвиток, нерідко «звільняє» себе від засвоєння шкільної програми, і переходить від засвоєння суспільно вироблених дій з предметами (людина — річ) до засвоєння норм відносин між людьми (людина — людина). На нашу думку, провідним видом діяльності молодшого підлітка є *спілкування та взаємодія на основі конструювання соціальних відносин*. А центральним новоутворенням молодшого підліткового віку є *переживання дорослості задане її міфологізованим ідеалом* (див. табл. 1).

Якщо розглядати провідну діяльність молодшого підліткового періоду через вірогідність появи центрального новоутворення, то в принципі байдуже, на основі якої діяльності буде відбуватися спілкування. Молодші підлітки конструюють соціальні відносини, мається на увазі розуміння, проектування, розв'язання проблеми, оцінювання правильності задуму і правильності дій часто лише у процесі спілкування. Незалежно від того, на основі якої ді-

яльності відбувається це спілкування, у здобутку всерівно з'явиться переживання дорослості. Але у провідній діяльності є ще одна не менш важлива функція. Від неї залежить (не лише опосередковано через появу психічних новоутворень періоду і зміну соціальної ситуації розвитку, а і безпосередньо) розвиток провідного виду діяльності наступного періоду. Чи повернеться підліток після пошуків у «пустелі отроцтва» (Л. М. Толстого) до навчання, залежить від того, про що, і з ким він спілкувався у тій «пустелі». Тобто, від предмету спілкування у молодшому підлітковому віці безпосередньо залежить провідна діяльність старшого підлітка.

Від того, у процесі якої діяльності проходило конструювання соціальних відносин залежить усвідомлення і конструювання власного ідеалу майбутньої дорослості. *Розміфологізація* дорослості, тобто трансформація міфологізованої дорослості у ідеал дорослості наближений до реальності, коли підліток разом з майбутньою дорослістю усвідомлює і шляхи її досягнення, залежить від організації провідної діяльності у попередній період. Від того, на основі чого відбуватиметься спілкування молодших підлітків, на основі продуктивної діяльності, чи на основі дозвілля і бездіяльності, залежить, як довго триватиме другий підлітковий перехідний період, наскільки почуття дорослості буде залишатися під впливом міфологізованої майбутньої дорослості. Можна мріяти про те, що у майбутньому десь візьметься квартира у Києві, і нічого не робити для наближення жаданого майбутнього, а можна докладити зусиль для здобуття професії, яка дасть можливість наблизити омріяне майбутнє.

На кінець молодшого підліткового періоду, коли певною мірою освоєна сфера соціальних відносин, накопичено певний досвід взаємодії з іншими людьми, критичність підлітка спрямовується на самого себе: на ідеальну міфологізовану дорослість; усвідомлену реальну дорослість; на свої позитивні і негативні риси; на власну поведінку. Усвідомлення переживання дорослості заданого міфологізованим ідеалом дає можливість конструювати ідеал майбутньої дорослості наближений до реальності. *Конструювання ідеалу майбутньої дорослості у процесі формального та неформального спілкування* і є, на нашу думку, провідною діяльністю другого підліткового перехідного вікового періоду, яка повинна привести до *усвідомлення та вдосконалення* (рух від міфологізованого до реального — розділення і усвідомлення змісту і форми) *власного ідеалу майбутньої дорослості*, як центрального новоутворення даного вікового періоду (див. табл. 1). Швидкість проходження другої підліткової кризи залежить від досвіду, накопиченого у попередній період, від того, на основі якої діяльності відбувалося спілкування у молодшому підлітковому віці.

Про значне затягування другого перехідного підліткового періоду свідчать і опитування учителів, які вважають проблемними 8-9-ті класи, а не 5-ті, як це було у 50-70 роки ХХ століття. З часів досліджень А. П. Краковського [6], «пружина» розвитку підлітка, яка «тягнула» його у реальне доросле життя, сильно послабилася через подовження середнього шкільного віку з 3-х до 5-ти років і появу комерційного навчання, а, отже, і можливість практично усіх молодих людей вступити до вишів, часто майже не прикладаючи зусиль необхідних для цього. Схоже, що потрібно говорити про прагматизм, а подекуди і про «паразитизм» частини сучасних старшокласників.

Є і ще одна, можливо, значно важливіша причина подовження підліткового віку. Доросла діяльність об'єктивно стає все більш міфологізованою, у сенсі нероздільності форми і змісту. Для більшості дорослих, не говорячи вже про підлітків, робота комп'ютера, склад цукерок чи косметичного засобу — міф, як тотем, філософський камінь чи талісман, коли людина не усвідомлює відмінності власного способу дії від способу дії інших людей, природних чи надприродних сил. А якщо зважити на той факт, що у молодшому підлітковому віці більшу спонукальну силу має близьке майбутнє, то отримуємо доволі песимістичну картину соціальної ситуації розвитку підлітка, яка все більше потерпає від міфологізації дорослого життя. Сучасний підліток, який живе серед міфологізованих речей (а іноді ще і повністю занурений у віртуальну реальність), відрізняється від підлітка 80-их, який власноруч майстрував вудку, клеїв модель літака, чи паяв радіоприймач, розділяючи зміст і форму суспільних речей, розміфологізовуючи дорослу діяльність. Віртуалізація і міфологізація світу людських речей спричиняє феномен застрягання підлітка у другому підлітковому перехідному періоді — пролонгування другої підліткової кризи.

Проблема розвитку криється у міфологізованості дорослої діяльності. Діяльність підлітка, яка спонукається не лише теперішнім, а і майбутнім, потрапляє у залежність від міфологізованого майбутнього, у сенсі нероздільності його змісту і форми. А міфологізованість майбутнього ґрунтується на міфологізованості дорослої діяльності. Отже, перш ніж конструювати ідеал майбутньої дорослості необхідно хоча б частково розміфологізувати окремі види діяльності дорослих. Тут доречно навести приклад, який може слугувати метафорою усього підліткового віку. Дівчинка-підліток, побачивши, що сусідка, вповдовж паркану, з вулиці посадила ряд багаторічних квітів, робить теж саме, під своїм парканом. Але жінка, яка має досвід догляду за клумбою, посадила один ряд квітів впритул до паркану (далі «маленька клумба»), щоб менше було полоти, а підліток саджає таку саму кількість, таких самих квітів у два ряди на значній відстані один від одного і від паркану (далі «велика клумба»). Тобто, площа клумби підлітка разів у десять більша ніж у сусідки. На пораду сусідки пересадити квіти підліток реагує відмовою навіть не вислухавши до кінця: «У мене буде значно красивіше ...!».

Для підлітка клумба — це міф, у якому зміст і форма злилися у єдине ціле. «Маленька клумба» має ширину усього 15 см., обмежена з одного боку парканом, а з іншого газоном, який як і раніше викошується кілька разів за літо. Прополоти клумбу площею 1,5 м² (15 сантиметрів ширини на 10 метрів довжини) зовсім нескладно. Велика клумба має площу майже у 10 раз більшу, викошувати газон між квітами незручно, а виполовувати дерниння дуже важко. Підліток двічі «викосує» бур'яни сапою. У результаті клумба заростає багаторічними травами газону.

Що буде далі з конкретною «великою клумбою», залежить від розміфологізації «клумби», як об'єкту і результату діяльності. У залежності від рівня розміфологізації можливі наступні варіанти розвитку подій: підліток не зрозуміє причини невдачі, втратить будь-який інтерес до клумби, і більше нічого з нею не робитиме; зрозуміє деякі невідомі йому раніше сторони дорослої діяльності, але до того часу вже втрапить інтерес до клумби; послухає поради

дорослого і зробить так, як у сусідки; зробить усе по-своєму, але, зрозумівши деякі взаємозв'язки, врахує їх при «вдосконаленні» клумби, наприклад, можна додати ще кілька рядів квітів і зробити справжню велику клумбу.

Наведені вище варіанти розвитку подій можна доповнити втручанням дорослих: клумбу полотиме мама (хіба мало випадків, коли підліток заводить домашню тварину, яку потім доглядають дорослі?); тато візьме косу і поверне газону попередній вигляд (на жаль, прикладів, коли дорослі не дають дитині довести справу до кінця теж немало).

Отже, для розміфологізації дорослої діяльності необхідне накопичення певного досвіду. Підлітки беруться за різні види діяльності, але чи приводить їхня діяльність до розміфологізації дорослої діяльності, чи сприяють дорослі процесу розміфологізації? Для розміфологізації дорослої діяльності епізодичної участі підлітка у цій діяльності недостатньо, наприклад, коли підліток допомагає батькам збирати врожай на городі, доглядати домашніх тварин чи ремонтувати авто. Необхідно, щоб підліток здійснював усю діяльність від початку і до кінця. Тобто, підліток повинен сам приймати рішення відносно способів і термінів виконання окремих видів діяльності, і нести відповідальність за отримані результати, коли невчасно, або неякісно виконана робота може звести нанівець багатомісячну працю. Наприклад, забув погодувати акваріумних рибок, і вони знищили сусідів по акваріуму.

Отримавши подібний досвід випробовування «дорослої діяльності, досвід конструювання суспільних предметів підліток може конструювати ідеал своєї майбутньої дорослості наближений до реального. А так, як досвіду в нього всерівно недостатньо, значну роль виконує формальне та неформальне спілкування з однолітками та дорослими, яке допомагає усвідомлювати та вдосконалювати власний ідеал майбутньої дорослості. Але саме по собі спілкування вже не є провідною діяльністю.

Після усвідомлення та вдосконалення ідеалу майбутньої дорослості підліток готовий до випробовування свого ідеалу через включення у різні види діяльності, активно накопичує досвід конструювання матеріального та духовного світу. А так як далеко не кожен свій проект підліток може «відлити у бронзі», частина замислів перевіряється лише у спілкуванні з іншими, без практичної реалізації проекту. Спілкування у старшому підлітковому віці виконує функцію перевірки процесу конструювання матеріального та духовного світу на всіх його етапах. А незавершена справа молодшого і старшого підлітка має зовсім різний психологічний зміст. Навіть незавершена діяльність людини, яка мотивується наближеним до реального, розміфологізованим майбутнім, яка розміфологізувала (розділила зміст і форму) діяльність, сприяє накопиченню досвіду. Старший підліток відмовляється від реалізації проекту, тому що розуміє хибність, непотрібність, або надмірність затрат по відношенню до результату, а молодший — тому що не розуміє причини невдачі у діяльності. Наголосимо, що сучасна п'ятнадцятирічна людина може бути, як підлітком, так і юнаком.

Отже, провідною діяльністю старшого підлітка є кількісне накопичення досвіду конструювання матеріального та духовного світу, у результаті якої формується почуття дорослості задане власним ідеальним майбутнім. Без чого неможливі ні конструювання світогляду, ні усвідомлення особистісного рівня до-

рослості, ні перехід до якісного накопичення досвіду, тобто до конструювання значущих суспільних відносин і предметів у процесі професійно-спрямованої навчальної діяльності (див. табл. 1). На жаль, навіть вступ людини до університету не завжди означає, що професійно-спрямована навчальна діяльність стала домінуючою у психічному розвитку. А змальовану вище «велику» підліткову клумбу можна побачити навіть біля солідних організацій.

Висновки. Проблема періодизації підліткового віку пов'язана з розмиванням вікових рамок підліткових періодів і значним подовження усієї підліткової епохи. Причиною цих явищ є прогресуюча віртуалізація і міфологізація світу людських речей, міфологізація діяльності дорослої людини, відсутність загальноновизнаних засобів розміфологізації (розділення змісту і форми) уявлення підлітка про діяльність дорослого, взагалі про доросле життя, яке об'єктивно стає все більше міфологізованим навіть для самих дорослих.

Сучасна п'ятнадцятирічна людина може бути як підлітком (навіть молодшим), так і юнаком. Роки життя, що відповідають віковим періодам підліткової епохи, вказані у табл. 1 можуть суттєво збільшуватися, особливо після молодшого підліткового

віку, через значне подовження другого підліткового перехідного вікового періоду.

Швидкість проходження другого перехідного періоду залежить від змісту спілкування у молодшому підлітковому віці, від можливості підлітка почати накопичення досвіду конструювання матеріального світу ще до початку другого перехідного періоду. На нашу думку, є можливість скоротити і оптимізувати проходження другого підліткового перехідного вікового періоду, організувавши діяльність семикласників, спрямовану на одночасне конструювання і соціальних відносин, і матеріального світу, яка сприятиме «розміфологізації» діяльності дорослого і ідеалу майбутньої дорослості. Одним із прикладів такої діяльності, може слугувати гра «Креативність» [1], за умови залучення до неї усіх семикласників школи.

Для оптимального розвитку особистості у підлітковому віці необхідна своєчасна розміфологізація дорослої діяльності, а для цього потрібно організувати діяльність, що сприятиме накопиченню кількісного і якісного досвіду конструювання (розуміння вимог; проектування; підтвердження правильності замислу): соціальних відносин, ідеалу майбутньої дорослості; матеріального та духовного світу та світогляду.

Література

1. Бедлінський О. І. Гра «Креативність» як засіб розвитку творчого мислення і сприймання підлітків (на матеріалі природничих предметів) // «Практична психологія та соціальна робота». — 2010. — № 2. — С. 26-32.
2. Бедлінський О. І. Конструювання як провідна діяльність підліткового віку // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. В. О. Моляко — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — Т. 12. — Вип. 10. — Част. II — С. 52-59.
3. З. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / под ред. Д. И. Фельдштейна; вступительная статья Д. И. Фельдштейна. — 2-е изд. — М.: «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. — 352 с.
4. Выготский Л. С. Педология подростка // Собр. соч.: в 6-ти т. — М.: Педагогика, 1984. — Т. 4: Детская психология. — С. 5-242.
5. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. — М.: Педагогика, 1986. — 424 с.
6. Краковский А. П. О подростках (содержание возрастного, полового и типологического в личности младшего и старшего подростка) — М.: Педагогика, 1970. — 270 с.
7. Моляко В. А. Творческая конструктология (прологемы). — К.: Освіта України, 2007. — 388 с.
8. Поливанова К. М. Психология возрастных кризисов: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Академия, 2000. — 184 с.
9. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков. — М.: Педагогика, 1982 — 224 с.
10. Цукерман Г. А. Десяти-двенадцатилетние школьники: «ничья земля» в возрастной психологии // Вопросы психологии. — 1998. — № 3. — С. 17 — 31.
11. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко — М.: «Педагогика», 1989. — 555 с.

ДЕТИ НЕ ОТ МИРА СЕГО

*Хуснутдинова-
Жербер Л.,*

*кандидат психологических наук, частный
психотерапевт (г. Прага)*

Общество, в котором люди на колясках не спрятаны от глаз, а живут социальной жизнью, можно назвать действительно толерантным и человеколюбивым. Но есть еще одна сфера, кроме физической инвалидности, по отношению к которой

толерантность и компетентность общества обозначается сразу и непритворно.

Это дети с так называемыми отклонениями в психическом развитии, прежде всего дети — аутисты.